OBSERVAȚII PRIVIND UNELE ABATERI SINTACTICE DIN LATINA CANTEMIRIANĂ

Florentina Nicolae (Olteanu)
Universitatea *Ovidius* Constanța

Remarks on certain syntactic errors in Cantemir's Latin (Abstract)

In this article we have analysed the linguistic deviations from the classical norms, that appeared in Dimitrie Cantemir's ***De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*** *and* ***Historia Moldo - Vlachica****. The non-classical elements already accepted by the Neo-Latin scholars cannot be considered linguistic errors. On the other hand, in these two of Cantemir's works there are plenty of accidental deviations from the standards of the Latin language, such as the anacoluthon, the use of a wrong case next to a certain preposition, the use of the infinitive mood in complex sentences instead of the indicative or the conjunctive mood, etc. These syntactic errors can be explained only by the unfinished aspect of Cantemir's two works.*

Operele cantemiriene redactate în limba latină au abordat, ca temă generală, istoria poporului român. Perspectiva ştiinţifică de analiză s-a realizat prin consultarea unei bibliografii impresionante, cuprinzând opere redactate în limbi diferite: latina, greaca bizantină, slavona, româna. Din nefericire, autorul nu a ajuns sa finiseze nici una dintre operele sale istorice, şi nici să le publice în timpul vieţii. Două dintre lucrările sale, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus* şi *Historia Moldo - Vlachica* (prescurtate DMN, respectiv HMV), au fost tipărite abia în 1983, în volumul al IX-lea, partea întâi, din seria *Opere complete.* Acestea sunt două proiecte abandonate de Cantemir, pentru a fi ulterior reluate de acesta dintr-o perspectivă mai amplă: DMN a devenit *Descriptio Moldaviae,* iar HMV reprezintă varianta originară (aproximativ o treime) a *Hronicului vechimei a Romano - Moldo - Vlahilor.* În această ediţie critică, sunt riguros înregistrate de editorul Dan Sluşanschi toate adăugirile inter- şi intraliniare, ezitările şi chiar ştersăturile proprii ale autorului, ceea ce permite pătrunderea în "laboratorul de lucru" al lui Cantemir, studierea în detaliu a etapelor de redactare a textului latin.

Fără a uita nici o clipă că cele două opere cantemiriene se află într-un stadiu nefinisat, vom urmări *neatenţiile şi scăpările autorului*, la nivel sintactic, pentru a descifra şi astfel etapele de concretizare a textului.

ISSN – 12223 – 7248 © Ovidius University Press

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

Abateri sintactice la nivelul propoziţiei

În completiva infinitivală, subiectul apare uneori în cazul nominativ, în locul acuzativului.

1. *Manifestum est Bulgaros, et Sclavonus, ubi primum in Daciam, et habitatores eius Romanos inciderunt, Romanos Daciae patrio nomine primo Vlochos, et ex illorum nomine (famosus enim et apud barbaras gentes et notissimum erat Romanorum nomen, ut orbis subiugatorum) Daciam a Romanis habitatam Vlochiam appellasse* (DMN, 151v, p.60): Cantemir scrie *Sclavonus* în locul formei de acuzativ *Sclavonos*, cu funcţia de subiect al verbului *appellasse* (cf. D.Cantemir, 1983, n. 260, p.60). De asemenea, scrie *famosus*, nefăcând acordul în gen cu substantivul regent *nomen* (cf. D.Cantemir, 1983, n.261, p.60).

2. *Praetorius sua authoribus intulisse* (HMV, II, 11, 81, p.288): Forma de nominativ *Praetorius* nu se justifică, deoarece substantivul are funcţia de subiect într-o completivă infinitivală, aşadar trebuie înlocuită cu forma de acuzativ *Praetorium* (cf. D.Cantemir, 1983, n.11, p.288).

Confuziile de cazuri sunt numeroase.

Se înregistrează frecvent folosirea nominativului în locul acuzativului şi invers.

1. *Remi, Ambiani, Atrebates, Morini, Tornavenses, Nemetes, Argentoratumque diripiunt* (DMN, 152v, p.64): Autorul uită că subiectul subînţeles *Vandali* apăruse în text cu câteva fraze mai sus, şi notează *Remi, Ambiani, ...Morini*, în locul formelor de acuzativ aşteptate *Remos, Ambianos, ...Morinos.*

2. *Ex vicinis autem scriptoribus (quos nimirum authoritate claros habentur, inferioris enim notae hic omittimus)* (HMV, II, 2, 53, p.224): Cantemir foloseşte formele de acuzativ *quos...claros*, socotindu-le în mod eronat obiecte ale verbului regent *omittimus*, *qui* şi *clari* avînd, în fapt, funcţiile de subiect, respectiv nume predicativ ale verbului *habentur* (cf. D.Cantemir, 1983, n.45, p.224).

3. *Ex hac tamen universali regula soli excipiuntur porcos et Graecos* (HMV, III, 3, 114, p.362): Autorul utilizează greşit acuzativul, în locul nominativului, pentru *porci* et *Graeci*, deoarece aceste substantive îndeplinesc

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

funcţia de subiect multiplu al verbului *excipiuntur* (cf. D.Cantemir, 1983, n.15, p.362).

Există situaţii în care Cantemir foloseşte acuzativul, în locul genitivului: *fabulam Bulgaricae foetidissimum, ut diximus, derivasse laticem*, în loc de *fabulae* (HMV, I, 13, 43, p.206), probabil sub influenţa lui *laticem*; *Dionem secuti sunt sententiam*, în loc de *Dionis* (HMV, I, 7, 18, p.166), probabil sub influenţa lui *sententiam.*

Alteori apar forme de genitiv, în locul celor de acuzativ: *virginis (secundum alios) in favorem hostis, sed iam domini sui supplicasse*, în loc de *virginem* (HMV, I, 13, 43, p.206); *authorum vero, quos ex aliis quoque nos audire potuimus* (HMV, I, 14, 46, p.210). Cantemir a scris *authorem*, cu gîndul, de fapt, la *authores*, sub influenţa lui *quos.*

Cîteva forme eronate de genitiv provin din dezacordul în gen: *Cornelium, cohortium praetorianorum Praefectum*, în loc de *praetorianarum* (HMV, I, 4, 14, p.156); *ex coniectura nostrarum annalium*, în loc de *nostrorum* (HMV, III, 11, 136, p.404).

Cantemir foloseşte genitivul după un verb de sentiment, dar personal: *Eudociam autem illius connubii abhorruisse tribus de causis* (DMN, 160v, p.94). Singularitatea acestei situaţii arată că este o scăpare a autorului, nu un fenomen general.

În locul unui complement în dativ final (cf. Albert Blaise, 2000, p. 72), apare genitivul gerunziului: *praefatus Marchio Thessaliam recuperandi animo aestuans* (HMV, III, 9, 134, p.398).

Acuzativul în locul ablativului: *etsi palinodiam postea carere videtur* (HMV, I, 7, 22, p.172); *Ladislaum praeclaram potitum victoriam* (HMV, I, 13, 44, p.208); *hic Imperator multas et praeclaras in diversas orbis partes obtinuisse <victorias> fertur* (HMV, II, 3, 58, p.234); *abiectis in mare Constantini S(ancti) reliquias* (HMV, II, 6, 71A, p.260).

Există, dar rareori, confuzii între acuzativul şi ablativul temporal, pentru substantivele *annus* şi *mensis: igitur 37 annis et plus aliquot menses* (DMN, 163r, p.104); *Zonaras, annum mundi 6838 mense Maii, dedicatam asserit* (HMV, II, 6, 69, p.256).

Ablativul în locul dativului final înregistrează o apariţie rară: *ab aliis memoria proditum est* (HMV, I, 11, 34, p.192).

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

Nominativul în locul ablativului reprezintă, desigur, o neatenţie a autorului: *illo a Sclavonis Daciae inditum nomen* (DMN, 165v, p.114); *de recenti Valachorum adventum* (HMV, I, 11, 34, p.192).

Pe lângă prepoziţii care în mod normal cer acuzativul apar alte forme cazuale: *20 ante annis* (DMN, 161r, p.96), *adque ponti Euxino* (HMV, I, 6, 17, p.164), *apud Leunclavio* (HMV, II, 20, 101, p.336).

Alteori este omisă prepoziţia cerută de ablativ: *<a> Pamphylia* (HMV, II, 6, 70, p.258).

Cantemir foloseşte greşit prepoziţia *de*, în loc de *ex*: *in paenultima elegia de Ponto*[1] (DMN, 147r, p.40).

Este folosit eronat gerundivul în locul gerunziului: *ad vinciendos ultro barbaris porrexerint manus* (DMN, 150v, p.58).

Unele forme iniţial utilizate corect sunt modificate greşit.

1. *Valachos (quos recentiores Graeci vocant Ουγγροβλάχους, nos Moldavi eosdem vocitamus Montanos, quia montana magis loca occuparunt) simili modo se Romanos vocant* (DMN, 152r-v, p.64): Cantemir a scris mai intâi *Valachi Montani*, apoi a tăiat *Montani* şi a modificat forma *Valachi* în *Valachos* (cf. D. Cantemir, 1983, n.293, p.64), deşi substantivul are funcţia sintactică de subiect al predicatului *vocant*.

O formă iniţial greşită poate fi schimbată cu o alta de asemenea greşită.

1. *Eosdem Sclavonos sub Mauricio Imperatore anno Domini 582 a Chagano Avarorum rege missos...tradit Zonaras* (DMN, 151r, p.60): Cantemir scria mai întâi *eundem*, apoi modifică incorect în *iidem*, fără a face acordul cu regentul în acuzativ, numărul plural, *Sclavonos* (cf. D. Cantemir, 1983, n.249, p. 60).

2. *Traianum cum Decebalo tres acerrima, et licet Romanis felicia, illis quoque tamen cruentissima proelia habuisse colligimus* (HMV, I, 5, 15, p.160): Cantemir a scris mai întâi *quatuor*, apoi a înlocuit această formă cu *tres*, în locul formei de neutru *tria*, cerută de acordul cu substantivul regent în acuzativ de obiect *proelia* (cf. D. Cantemir, 1983, n.9, p.160).

Anumite erori de sintaxă au la origine corectări şi modificări incomplete ale autorului.

1. *Ratio tamen ipsa iudex et index est, Valachiae ille princepem non primo exitus sui ex Transylvania annoe tam foeda desolatione et barbarica sui*

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

suorumque devastatione ad tantum splendorem floremque regni evectum fuisse (DMN, 160v, p.98): Cantemir a scris iniţial *ille princeps*, apoi a modificat substantivul în forma de acuzativ *princepem* (cf. D. Cantemir, 1983, n.609, p.98), dar a lăsat neschimbat adjectivul, ceea ce a dus la un dezacord între cele două cuvinte.

2. *Deinde a Decium a milite Imperatorem salutatum* (II, 3, 59, p. 236): Autorul scrie mai întâi *a Decio*, modifică numele propriu în forma de acuzativ *Decium*, dar uită să şteargă prepoziţia *a*, specifică ablativului (cf. D. Cantemir, 1983, n.66, p.236).

Abateri sintactice în realizarea acordului

Dezacordurile sunt destul de frecvente: *de virgine a Lasleo liberata[m]* (HMV, I, 13, 43, p.206); *solos legiones* (HMV, I, 14, 47, p.212), *conceptum cogitationem* (HMV, II, *Prooem*., 50, p.214), *coloniam Romanas* (HMV, II, 2, 51, p.220), *provincias Romanis* (HMV, II, 9, 76, p.278), *has victoriam* (HMV, II, 20, 104, p.342).

Unele dezacorduri apar datorită distanţei mari dintre regent şi determinantul său.

1. *Nam Ioannem Asanem non ut profugorum Graecorum principum (ut superius diximus ex Choniate et Antisiodoreno) defensorem et opitulatorem, sed ut occultus hostis* (DMN, 157r, p.78): Datorită parantezei, Cantemir uită să mai facă acordul cu regentul *Ioannem Asanem*, astfel încât apoziţia *ut occultus hostis* apare la nominativ.

2. *Sabam deinde...servum quendam suum ad Ladislaum misisse et ob sitim lamentatus frigidam, qua eam temperaret, rogasse* (HMV, I, 12, 38, p.200): Aflat la mare distanţă de regentul său, substantivul propriu *Sabam*, adjectivul *lamentatus* apare printr-o eroare în cazul nominativ, în locul formei de acuzativ, cerută de acord.

3. *Usque ad irruptionem Bathiae illius totius fere Europae vastatorem* (DMN, 155v, p.74): Cantemir scrie *vastatorem*, fără a face acordul cu regentul în gentitiv *Bathiae*. Dacă autorul a conceput substantivul *irruptionem* ca regent, ar fi trebuit să facă acordul în gen şi să folosească forma de feminin *vastatricem*.

4. *Alii enim, ut in praecedenti capite ostendimus, totum corpus provinciae inter Tibiscum, Tyram, Hierassum, Danubium et Axiacem amnes concludentes, prout meridionalis Istri ripam* (HMV, I, 2, 8, p.144): Autorul

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

acordă greşit adjectivul *meridionalis* cu numele propriu în genitiv *Istri*, în loc să facă acordul cu substantivul în acuzativ *ripam.*

5. *... Licet multas et fere innumeras nationes huius Boreali, sive Aquilonicae parti assignarunt* (DMN, 144v, p.28): Indicaţiile editoriale arată ca autorul a scris mai întâi *huius Borealis*, apoi a tăiat *s* final de la *Borealis*, gândindu-se la forma de dativ, dar a uitat să modifice şi genitivul *huius*, astfel încât acesta a rămas în dezacord cu substantivul *parti.*

Există câteva situaţii de acord greşit, îndeosebi în gen, dar acestea trebuie socotite scăpări, iar nu greşeli ale autorului: *ex hoc maxima diversitate* (DMN, 154r, p.68); *Saxonico, sive Germanico uteretur lingua* (DMN, 154r, p.70); *nomine de qua dicturi sumus* (HMV, I, 10, 33, p.190); *in suo origine* (HMV, I, 12, 37, p.198); *de virgine a Lasleo liberata[m]* (HMV, I, 13, 43, p.206).

Situaţii de anacolut

1. *Unus Aphricae, alter Asiae subactores, unde huic nomen Asiatico, alteri Aphricano a senatu nomen decoris, et honoris gratia[e] acie impetrarunt* (DMN, 146r, p.38): Autorul pierde şirul frazei şi nu realizează că a creat un anacolut. Repetarea inutilă a substantivului *nomen* marchează un moment de neatenţie sau de oboseală (cf. D. Cantemir, 1983, n.33, p.39).

2. *Anno 867 Michaëlem, vino et somno sternentem, a Basilio Macedone (qui absque ullo manifesto crimine ad mortem erat destinatus), mense Septembris 24 interfectus fuit* (HMV, II, 18, 97, p.324): Cantemir începe fraza cu o serie de acuzative de obiect, ceea ce presupunea o continuare ca *Basilio interfecit*. Finalul frazei, *a Basilio Macedone...interfectus fuit* se află în anacolut (cf. D. Cantemir, 1983, n.480, p.325).

Se poate întâmpla ca după prepoziţie şi determinanţi, autorul să uite notarea regentului: *a posteriori illorum ex Transylvania (quae apud Graecos epodem cum Hungariae nomine appellatur), aut quia...* (DMN, 165r, p.114). Lipseşte regentul *exitu*, de pe lângă prepoziţia *a*.

Greşeli prin atracţie

1. *Assumptis secum aliis nationes (quas brevitatis gratia praeterimus)* (DMN, 152v, p.64).

Cantemir scrie *nationes*, prin atracţie cu *quas*, în loc de *nationibus*, cum o cere acordul cu predicatul *assumptis*.

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

2. *Filius Boleslai, qui Principis nomine contentum Regis nomen abnuisse* (DMN, 158v, p.84).

Forma de nominativ *qui* apare datorită atracţiei exercitate de genitivul "Boleslai", în locul formei de acuzativ *quem*, cu funcţia de subiect.

3. *...Singulis enim quindenis, si aequaliter distribuentur, annis tribuendi sunt* (DMN, 164r, p.108).

O revizuire ulterioară a textului de către autor ar fi dus la corectarea numeralului *quindenis* si a regentului său *annis* în nominativul *quindeni*, respectiv *anni*, în locul unui dativ apărut datorită atracţiei exercitate de forma *singulis*.

4. *Et Lib.3, specialiter de Moldavis loquendo (quam Bogdania[m] Turcis usitato vocabulo appellat) ait* (HMV, I, 10, 33, p.190).

Poate sub influenţa cuvântului *Turcis,* Cantemir scrie *Moldavis*, deşi ar fi trebuit să noteze *Moldavia*, după cum o arată referirea la denumirea de *Bogdania* (cu substantivul plasat în nominativ denominativ, în loc de acuzativ).

5. *Dionem secuti sunt sententiam Spartianus, Aurelius Victor, Xiphilinus, Parisiotus, et pro mille unus, Eutropius* (HMV, I, 7, 18, p.166).

Cantemir scrie *Dionem* în locul formei de genitiv *Dionis*, poate sub influenţa regentului *sententiam*.

Abateri sintactice la nivelul frazei

Deşi acordă o importanţă deosebită completivei infinitivale, văzută ca simbol al eleganţei clasice de stil, autorul nu se poate sustrage unor abateri sintactice, poate tocmai din cauza efortului de a scrie într-o manieră anume.

Încălcarea acordului se manifestă într-o infinitivală cu valoare de subiectivă, pe lângă un verb impersonal pasiv. Subiectul apare în nominativ, dar verbul predicat se află la acuzativ: *Secunda Valachorum natio videtur sub Aureliano Imper. anno Dni. 274 a suo Daciae corpore divisa*m *et ex boreali Istri ripa ad meridionalem, id est Moesiam transivisse* (DMN, 164v, p.112).

În alt context, subiectul se află în cazul acuzativ, dar predicatul este un verb la conjunctiv, ceea ce nu constituie decât o scăpare a autorului: *Praeterea observandum* Urekiam *in suo Chronographo nimis errate* dicat *Alexandrum Regi Poloniae 100000 rublonum argenteorum dedisse mutuo, et pro pignore accepisse oppidum Sniatinum, Colomiam et totam Pocutiam, ut bellum duceret contra Sigismundum* (DMN, 163r, p.104).

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

Cantemir a scris mai întâi *dicit*, după care l-a modificat în conjunctivul *dicat*, deşi forma aşteptată era cea de infinitiv, ca predicat al subiectului *Urekiam* (cf. D. Cantemir, 1983, n. 686, p. 104).

În consideraþiile personale, redactarea este uneori defectuoasă şi din cauza absenţei predicatului din structura completivei infinitivale: *Graecis primum in historiis mentiendi libertatem, illos inde ortam recentioribus contribuunt* (HMV, I, *Praef.*, 2, p.128) - "Ei dau mai întâi pe seama grecilor libertatea de a minþi în istorie, ca aceia apoi, o datã nãscutã, <sã o fi dat> celor urmãtori." (cf. D. Cantemir, 1983, traducerea de la p.129).

Cantemir uită că relatează în stil indirect şi încheie brusc o frază amplă cu un verb la indicativ, deşi toate verbele - predicat ale propoziţiilor principale anterioare se află în infinitiv narativ: *Sub Phillipo Arabe (qui Gordiano successit), authore Iornande, milites in Mysia (quod et de Dacia intellegendum) primum contra Gotthos Mysiam invadentes rem male gessisse, deinde cum essent castigandi a Decio duce, ad Gotthos descivisse* (Cantemir a scris *discevisse*:1983, n. 65, p. 236*; tandem, illis[que] ductoribus, Gotthos Mysiam depopulasse et praeda onustos domum rediisse; deinde [a] Decium a milite Imperatorem salutatum, an., ut Petavio placet, 249 Philippum* occiderunt (HMV, II, 3, 59, p.236).

Un alt tip de abatere îl constituie introducerea unei subordonate printr-o conjuncţie, deşi predicatul este un verb la infinitiv.

1. *Qui contendunt Daciam Gotthis remansisse subiectam, duplicem abripiunt ansam: et unam quidem, quia putant Gotthos, debellatis Romanorum in Italia viribus, non potuisse,* quin *Daciam quoque, ut a Romanis derelictam, et Romanis incolis atque praesidiis desertam,* occupasse*; ad quod Annales Ungariae respicere videntur, ex quibus Bonfinius, Dec. 1, Lib. 3* (HMV, II, 9, 76, p.278): După regenta negativă *Gotthos non potuisse,* autorul introduce o subordonată prin prepoziţia *quin,* cu verbul, *occupasse,* la modul infinitiv. *Posse* este un verb modal, care cere după el un obiect direct la infinitiv, de aceea nu se justifică, pe de o parte apariţia unei subordonate infinitivale dependente de verb modal, pe de altă parte, introducerea acesteia printr-o prepoziţie.

2. *Ratio quoque suadet Romanos Daciae primum a Sclavis ita fuisse vocatos,* quia *cum antea Boreales gentes nomen tantum Romanorum (quos illi sua lingua "Wolochos" appellant) audissent, at postquam versus Romani*

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

Imperii limites ex congelatis climatibus e[r]ruperent cumque illis prima Ro(mani) Im(perii) provincia Dacia occurisset (illinc enim illis Istrum erant transiendum), hoc nomine "Volochi" primum Daciae Romanos salutasse. (HMV, III, 12<bis>, 139, p.414): Completiva infinitivală *Romanos Daciae primum a Sclavis ita fuisse vocatos* îşi subordonează circumstanţiala cauzală *quia /.../ hoc nomine "Volochi" primum Daciae Romanos salutasse*, care închide sferic toate subordonatele circumstanţiale care depind de ea: *cum antea Boreales gentes nomen tantum Romanorum /.../ audissent* (S4) *at postquam versus Romani Imperii limites ex congelatis climatibus e[r]ruperent* (S6) *cumque illis prima Ro(mani) Im(perii) provincia Dacia occurisset* (S7), precum şi incidenta explicativă *illinc enim illis Istrum erant transiendum* (P8). De asemenea, S4 îşi subordonează relativa inclusă în regentă *quos illi sua lingua "Wolochos" appellant* (S5).

S(R)4 / S5
P(R)1 - S(R)2 - S(R)3 /_ S6
\ S7
1-2-[3-[4-5-4]-6-7-8-3]

Autorul uită că subordonata S2 a fost introdusă prin conjuncţia *quia* şi pune verbul propoziţiei la infinitiv, deşi se află într-o cauzală. Această scăpare apare în text în mod accidental, datorită plasării conjuncţiei subordonatoare la mare distanţă faţă de restul propoziţiei.

Autorul oscilează între folosirea infinitivului sau a conjunctivului, ceea ce generează o serie de "scăpări" sintactice.

Într-o completivă conjunctivală, subiectul stă în cazul acuzativ, semn că autorul se gândise, de fapt, la o infinitivală: *Praeterea observandum Urekiam in suo Chronographo nimis errate dicat...* (DMN, 163r, p.104).

După *ut* şi un subiect în nominativ, urmează urmează un infinitiv:

1. *Neque enim credibile est, imo impossibile, ut novi et adventicii homines (et praesertim si verum esset quod male observat Ureke et Nicolaus, tum Ungrovlachos, tum Moldovlachos sub suis principibus multo posterius ex Maramorisz et Olto exivisse) illo ipso anno, vel etiam post aliquot annos, talem principatum stabilisse, et Regnum ita populosum et florentissimum red<d>idisse, ut Reges fortissimi (ut illum Cralem Gregora<s> describit) principis illius con[n]ubium ambire<n>t* (DMN, 159v, p.90): În cadrul acestei fraze foarte lungi, Cantemir foloseşte ca subordonată a locuţiunilor impersonale

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

neque (...) credibile est, imo impossibile, o propoziţie care începe ca o completivă conjunctivală, *ut novi et adventicii homines*, dar, din cauza intervenţiei lungi dintre paranteze, autorul uită să pună verbul predicat la modul conjunctiv, folosind infinitivul: *illo ipso anno, vel etiam post aliquot annos, talem principatum stabilisse, et Regnum ita populosum et florentissimum red<d>idisse.* Ceea ce rezultă este o eroare sintactică, un hibrid între două tipuri de completive.

2. *Iulius vero Capitolinus, qui non nisi translator videtur Dionis, refert Antoni<n>um circa annum 145, debellatis prius Mauris et ad pacem coactis, in Germanos, Dacos atque Alanos arma torsisse eosque proelio vicisse; ne vero pro Catis Dacos male accepisse, vereor, siquidem Dacorum viros et vires exhaustas Daciamque plenam tunc Romanis fuisse extra dubium est* (HMV, II, 3, 57, p.232): Apariţia verbului la infinitiv *accepisse* în conjunctivala *ne vero pro Catis Dacos male accepisse* se explică prin faptul că înaintea ei se desfăşoară o serie de completive infinitivale, *Antoni<n>um circa annum 145, debellatis prius Mauris et ad pacem coactis, in Germanos, Dacos atque Alanos arma torsisse eosque proelio vicisse*. Autorul foloseşte automat un verb la infinitiv, uitând că propoziţia începuse cu conjuncţia *ne*, după cum o ceruse regimul verbului regent *vereor.*

Autorului îi "scapă" un verb la infinitiv chiar şi după *quin* (care introduce, aici, o subordonată pozitivă): *Nec despero, si Deus vitam concesserit, et illos quos desideramus authores adepti fuerimus, quin horum quoque principum saltem probabilem quandam in lucem educere notitiam* (DMN, 164r, p.108).

Folosirea indicativului în interogativa indirectă nu este o situaţie rară. Considerată drept un fenomen de latină târzie (Albert Blaise, 2000, p.141), în textele cantemiriene este, de fapt, o scăpare a autorului, poate şi sub influenţa limbii materne.

Exemplele sunt mai numeroase în DMN: ... *illi quidem ut modo sciant id quod est quid est* (DMN, 152r, p.62); *Sed in cassum oleum perdunt, nam, si ex quo argumento praesumeret lingua Italica <se> esse filiam Latinae, Valachicam autem eius filiam et Latinae neptem, aequali praesumptione retorqueret illi Valachica, si genuina est filia Latinae, unde sibi mutuavit articulos, et verba auxiliaria, quae Latina ignoravit* (Cantemir a scris *ignorarit*: 1983, n. 324, p.66) *ignoratque* (DMN, 153r, p.66); *Hic deberet ille*

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

mendacissimus et impudicae frontis homuncio Simeo Monachus, et discipulus eius Samuël inspicere quot anni intercurrunt a Vladislao (illius Lasleu) usque ad Bel[l]am, Andr<e>ae filio, integri enim triginta unus colliguntur anni usque ad primam illius auguratione praeterea adduntur undecim anni regni illius (nam undecimo anno regni illius accedit irruptio Bathiae, D(omi)ni nimirum 1246 (DMN, 158r, p.84); *Hi enim historici nostri, qui exitum Valachorum postremum ex Maramorisz, sub ductu Dragoszi Principis, perhibent, ut mihi videtur, non quod res ipsa est, sed quid illis visum est, aut carptim obiterque ex aliis vicinis scriptori[s]bus colligere potuerunt, notarunt* (DMN, 159r, p.90).

În HMV, situațiile de interogativă indirectă cu indicativul sunt destul de rare: *Quoad nomen Multanae nihil habeo dicendum, praeter hoc, quid agere potest Latinismus ubi dominatur barbarismus?* (HMV, I, 9, 29, p.186); *Sub Zenone Thraciae et Graeciae partes quot calamitates perpes<s>ae sunt ex scriptoribus illorum tempestatum facile accipi possumus* (HMV, II, 12, 84, p.294); *Quamvis B(enevole) L(ector), multiloquium, quantum possumus, evitandum conemur et in parvae rei (ita enim hisce saeculis co[n]gnominanda est Magna olim et Parva et Mediterranea et [et] Cisdanubiana et Graecana et Scythica appellata nostra Valachia descriptione, grande conscribere volumen quantum abhorret animus ipse percipere potest* (HMV, III, 1, 107, p.350).

Faptul că folosirea indicativului în interogativa indirectă reprezintă o neatenție a autorului este dovedit de exemplele în care sunt coordonate două asemenea subordonate, dintre care una are predicatul un verb la modul indicativ, iar cealaltă, un verb la conjunctiv: *Quo anno autem hoc factum fuerit, aut quantum ille Petrus regnavit, prorsus silet* (DMN, 163v, p.106); *Nunc autem ad id, quod ab initio promisimus, ut ostendamus quando et a quibus Valachia communis et illa vetus Dacia divisa fuerit in aliquot regiones et unde nom<en> diversum acceperunt* (DMN, 164r, p.108).

De asemenea, în HMV există un context în care într-o frază apare indicativul în interogativa indirectă, pentru ca imediat mai jos să fie folosit, corect, conjunctivul: *Quid ex dictis Sarnici habebit Lector noster me quidem omnino latet. Quid autem ego habeam, syncere fatebor, me nempe illud tritum "ex partibus aliquid, ex toto nihil"* (HMV, I, 9, 32, p.188).

Un tip aparte de scăpare sintactică este plasarea în cazul nominativ a subiectului unei interogative indirecte, semn că autorul avusese în minte,

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

probabil, o schemă sintactică ce implica şi o completivă infinitivală: *Itaque ab anno secessionis Tartarorum ex Ungaria, ad hunc annum viginti et unus tantum anni remanent, quorum nullam ab exteris certam possumus habere notitiam utrum per omnes hos annos MoldoValachi in Transylvania permanserint, an statim post secessionem Tartarorum reversi sunt* (DMN, 161r, p.96-98); *Nunc vero, cum institutum nostrum sit descriptionem solius Moldaviae edere et quae ad gentis mores atque instituta pertinent notare, prius [et] hoc ultimo capite totam Valachiam gentem in quot provincias atque regiones hodie distinguatur breviter ostendemus* (HMV, III, 12<bis>, 140, p.420).

Un repetat tip de abatere sintactică în utilizarea temporalelor constă în faptul că autorul intenționează să deschidă fraza cu o asemenea subordonată, apoi uită să continue principala, ceea ce centrează fraza în jurul temporalei inițiale: *Post[quam] vero, expulsis Bastarnis, occupata Dacia, a regione nomen sumentes, item Getas Dacos fuisse appellatos (item apud Isidorum Lib(ro) 14, C(apite) 14 et Ethicum, in Europae descriptione Gotthia Dacia, et Gotthi Daci appellati sunt unde deinceps Romanos, neglecto antiquo Getarum communi nomin<e>* (În textul cantemirian, *commune nomen*: D. Cantemir, 1983, n.24, p. 148), *Dacos quidem, qui Dacicam terram occupaverant, Getas vero, qui <reliquam>, quae extra Daciam remanserat, nominasse* (HMV, I, 3, 11, p.149).

Apariția infinitivului în subordonatele temporale este un fapt excepțional. Uneori, este vorba despre o extensiune a infinitivului istoric, după *postquam, cum interea, priusquam* (Ernout - Thomas, 1953, p. 373).

În latina cantemiriană, apariția surprinzătoare a infinitivului după *cum historicum* este o abatere sintactică, prin atracția exercitată de infinitivul învecinat cu predicatul temporalei: *Fritigernos et At[t]hanaricus, antea hostes, necessitate ad societatem redacti, cum vidisse<nt> Hunnos sustinere amplius non posse, anno 376, relictis patriis sedibus, cum integris familiis, ad Valentem, rerum non admodum providum hominem, supplices veniunt, subiectionem ac deditionem promittunt, dummodo illis loca ad habitandum concederet* (HMV, II, 8, 73, p.270).

Concluzii

În ceea ce privește abaterile sintactice înregistrate la nivelul propoziției şi al frazei, o bună parte dintre acestea trebuie apreciate pe de o parte, în

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)

contextul surselor bibliografice parafrazate (fiind preluate ca atare de Cantemir), pe de altă parte, prin integrarea lor în fenomenul general al neolatinei epocii, continuatoare a tradiţiei clasice şi medievale şi totodată receptivă la realităţile culturale iluministe. Îndepărtând aceste tipuri speciale de "abateri", rămân neatenţiile sintactice, legate de aspectul de "ciornă de lucru" al celor două texte istorice, precum şi cele cauzate de influenţa limbii române.

BIBLIOGRAFIE

Dimitrie Cantemir, 1983, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus* şi *Historia Moldo-Vlachic*, Prefaţă de Virgil Cândea, Ediţie critică, traducere, introducere, note şi indici de Dan Sluşanschi, în *Opere complete*, Vol. IX, Tomul I, Editura Academiei Române, Bucureşti.
Albert Blaise, 2000, *Manual de latină creştină*, Traducere de George Bogdan Ţâra, Editura Amarcord, Timişoara.
Ernout, Alfred; Thomas, François, 1953, *Syntaxe latine*, Librairie C. Klincksieck, Paris.

BDD-A3610 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:38 UTC)